

R.1284/M.1868-1869 Tarihli Muhasebe-i Evkâf-ı Hümayun Defteri'ne göre Mamuratülaziz Vakıfları

Kürşat Çelik*

Öz

Bu çalışmada, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan Rumî Mart-Şubat 1284/Miladî 1868 Mart-Şubat 1869 tarihli Muhaseb-i Evkâf-ı Hümayun Defteri'nde yer alan Mamuratülaziz Eyaleti'ne bağlı Harput, Malatya, Hisn-ı Mansûr (Adıyaman) ve çevresindeki vakıflar incelenmiştir. Mamuratülaziz Eyaleti sınırları içerisinde bulunan vakıflar, bunların türleri, sayıları, menkûl, gayr-ı menkûl malları, gelir ve giderleri, vakıflarda çalışan görevliler vb. hakkında bilgi verilmiştir. Araştırmamızın temel amacı bölgedeki vakıfların zaman içerisinde geçirmiş oldukları sosyal ve iktisadi değişimlerin ortaya çıkarılmasıdır. Genel olarak Osmanlı hâkimiyetinin bölgede tesis edildiği 16. yüzyıl vakıf bilgileri ile 184/1868-69 tarihli Muhasebe-i Evkâf-ı Hümayun Defteri'nden elde edilen veriler kullanılarak değerlendirilmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Harput, Malatya, Hisn-ı Mansûr, Evkâf Defteri, Mamuratülaziz Eyaleti.

The Mamuratülaziz Waqfs, According to the Accounting Register of the Imperial Awqaf of 1868-1869

Abstract

This study examines the waqfs of the Mamuratülaziz province, covering Harput, Malatya, and Hisn-ı Mansûr (Adıyaman) according to the accounting register of the Imperial Awqaf, dating March/February 1869-1869. The register provides information on waqfs within the boundaries of Mamuratülaziz province, their types, numbers, properties, income and expenses and their personnel. The main principal of this research is to depict the social and economic change these waqfs went through over time. The analysis is based on the comparison of 16th century information on the waqfs, when the ottomans established their authority in the region and the data from the accounting register of the imperial Awqaf of 1868-1869.

Key Words: Harput, Malatya, Hisn-ı Mansûr, Book of Awqaf, Mamuratülaziz Province.

* Yrd.Doç.Dr. Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi; kcelik@firat.edu.tr, kursatel@gmail.com.

Giriş

Vakıf sisteminin esası kişinin Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla menkûl veya gayr-ı menkûl malını hizmete sunmasıdır. Bu amaçla kurulan vakıfların, kuruluşundaki amaç hizmet etmesi ise devletin kontrol ve denetimi ile mümkün olmaktadır. Vakıf medeniyeti olan Osmanlı Devleti, vakıfların kurulması, yaşatılması ve inkişafında izlemiş olduğu denetim ve kontrol mekanizmalarıyla vakıfların uzun ömürlü olmasını sağlamıştır. Osmanlılar bir yeri fethettiklerinde ilk olarak orada genel bir nüfus ve arazi sayımı yaparlardı. Sayım sonuçlarının kaydedildiği defterlere *Tahrir Defteri* denirdi. Tahrir defterlerine o bölgedeki mülklerin yanı sıra vakıflar da kayıt edilirdi.¹ Osmanlı devleti mevcut olan vakıfları kayıt altına aldıktan sonra bu vakıfları sürekli olarak kontrol ve denetimden geçirirdi. Yapılan kontrol ve denetimler de kayıt altına alınırdı. Vakıflarla ilgili yapılan bu iş ve işlemler genelde *Evkâf Defterleri*, *Hurûfat Defterleri*, *Vakıf Muhasebe Defterleri*, *Vâkfiye Defterleri*, *Esas Defterleri*, *Ahkâm Defterleri*, *Nizâmat Defterleri*, *Şer'iyye Sicilleri vb.* bu tür defterlere kayıt edilirdi.

Bu kaynaklar içerisinde *Evkâf Defterleri* kayıt edildikleri dönem içerisinde vakıflara ait menkûl, gayr-ı menkûl mallar, vakıfların gelir ve gider kalemleri, vakıf görevlileri, bunların görev ve sorumlulukları, vakfın vermiş olduğu hizmetleri vb. bilgileri ihtiva etmektedirler. Bu özelliklerinden dolayı idarî, siyâsî, iktisadî, beledî, eğitim vb. tarihi araştırmalarda kaynak olarak kullanılmaktadırlar.

Bu çalışmada Mamuratülaziz Eyaleti'ne² ait bulunan Rumî Mart-Şubat 1284/Miladî 1868 Mart-Şubat 1869 tarihli Muhasebe-i Evkâf-ı Hümayun Defteri ana kaynak olarak kullanılmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 20251 numara ile kayıtlı olan bu defter 21cmX48cm ebatlarında ve toplam 131 sayfadan ibarettir. Bu defteri seçmemizdeki birin-

1 Bu defterler Mufassal, İcmâl ve Evkaf olmak üzere üç türde hazırlanmışlardır (Öz 1991: 431); Tahrir defterlerindeki yerleşim merkezleri ve buldukları defterlerin fihristi için bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi 2000: 97-133. Vakıf tahrirleri veya Evkaf tahrirleri Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Maliyeden Müdevver kısmında da bulunmaktadır.

2 Harput'ta oturan halkın çoğunun zamanla Mezraa (Elaziğ şehrinin kurulduğu yer) olarak adlandırılan ovaya yerleşmesiyle birlikte hükümet merkezi de bu bölgeye taşınmıştır. Şehrin yeni bir alana taşınmasıyla 1867 tarihinde Sultan Abdülaziz'e izafeten burası Mamuratülaziz olarak isimlendirilmiştir (Aksın 1999: 34-35).

ci sebep içeriği itibarıyla aynı dönemde yazılmış olan defterlere göre vakıfların gelir ve giderleri hakkında ayrıntılı bilgi ihtiva etmesi, ikinci olarak da Mamuratülaziz Vilayeti sınırları içinde bulunan Mamutarülaziz merkez, Maden-i Hümayun, Malatya ve Hisn-ı Mansûr (Adıyaman) kazalarını kapsamaktadır.

1867-68 tarihli Devlet Salnamesi'nde Mamuratülaziz eyalet statüsündedir (*Salnâme-i Devlet-i Âliye 1284 H. (1867-68 M.):* 93), Fakat 1868-69 tarihli Devlet Salnamesi'nde Diyarbakır Eyaleti'ne bağlı bir sancak konumundadır (*Salnâme-i Devlet-i Âliye 1285 H. (1868-69 M.):* 109). Bu dönemde Mamuratülaziz Eyaleti'ne bağlı olan kazalar ise şunlardır; Mamuratülaziz merkez, Palu, Keban, Maden, Arabgir, Eğin, Çarsancak, Malatya, Hisn-ı Mansûr (Adıyaman), Behisni, Kâhta ve Akçadağ. İncelemiş olduğumuz 1868-69 tarihli evkâf defterinde buradaki vakıflara ait bilgiler bulunmaktadır.

1. Mamuratülaziz Merkez Kazası Vakıfları

Mamuratülaziz merkez, Harput ve Çemişkezek'e ait vakıf kayıtları yer almaktadır. Bunlar 8 cami, 2 mescit, 4 zaviye, 2 evlatlık, bir medrese ve bir çeşme vakfı olmak üzere toplam 18 adet vakıf kaydı defterde bulunmaktadır.

1.1. Cami ve Mescit Vakıfları

Hoh Camii Vakfı: Mamuratülaziz merkez kazaya bağlı Hoh Köyü'nde bulunmaktadır. Vakfın, Sarpulu Köyü'nden elde edilen 800 kuruş geliri olup imâm vazifesi için tahsis edilmiştir (Ev.d, nr:20251: 1).

Alaca Camii Vakfı: Minaresindeki taşların farklı renklerde olmasından dolayı *Alacalı* adıyla anılır. Harput'ta Kayabaşı denilen yerde bulunan cami III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde 1279-80 tarihinde Yusuf b. Arabşah b. Şaban tarafından yaptırılmıştır. 16. yüzyılın ilk dönemlerinde Miyadun Köyü'nden elde edilen geliri ile imâm ve müezzin ücretleri ödenmiştir (Öztürk 1987: 238), 1868-69'da yine Miyadun Köyü'nde geliri mevcut olup, buradan elde edilen 1962 kuruş gelir ile imâm ve müezzin vazifeleri için harcama yapılmıştır (Ev.d, nr:20251: 90).

Esekiye Camii Vakfı: Harput'ta Esekiye mahallesinde bulunan cami, 1518 tarihli tahrir defterinde Bahaüddin Medresesi, 1523'de ise Arslaniye Medresesi olarak kayıt edilmiştir (Ünal 1989:213-4).

Bir külliye olan medrese zamanla sadece camisi ile anılmıştır. 1518'de Percenç Köyü'nde akarı vardı. 1868-69'da yine bu köyden elde edilen 13888 kuruş geliri ile müderris, muallim, duâgû³, imâm ve hatip, imâm, mütevellî, müezzin, nazır, aşçı, ferraş, Percenç Camii hatibi, müezzin, imâm, der-siâm⁴ ve duâgû vazifeleri için harcanmıştır (Ev.d, nr:20251: 84). Yapılan harcamalardan anlaşıldığına göre, medresenin mutfacı da bulunmakta, öğrenciler ve görevliler ile misafirlere yemek ikram edilmekteydi.

Camii-i Kebir (Ulu Camii) Vakfı: Şehrin en eski İslamî eseri olarak zikredilen cami Artuklu hükümdarı Fahreddin Karaarslan tarafından yaptırılmıştır (Ardıçoğlu 1939: 40-41). Vakfın 1518'de sadece Kesrik Köyü'nden geliri mevcut iken, 1523 kayıtlarında dükkân ve arsa gelirlerinin de yer aldığı tespit edilmiştir (Bizbirlik 2002: 51-52). 1868-69'da ise sadece Mornik Köyü'nden 3360 kuruşluk geliri bulunan vakfın, 1523 kayıtlarında yer alan dükkân ve diğer arsa gelirleri kayıtlarda yer almaktadır. Vakıf elde ettiği geliri ile mütevellî, imâm ve nazır, imâm ve müezzin, müezzin, nazır, hatip, aşr-hân, kâtip ve diğer görevlilerin vazifeleri için harcama yapılmıştır (Ev.d, nr:20251: 91).

Kal'a Camii Vakfı: Harput'ta kale içinde bulunan bu caminin Osmanlı öncesi döneme ait olduğu belirtilmektedir (Sunguroğlu 1958:279). 1523 ve 1564'de değirmen ve dört adet dükkân kirası ile Seyli Köyü geliri bulunan vakfın (Ünal 1989:210), 1868-69 ise sadece Seyli Köyü'nden elde edilen 2010 kuruş, 10 para geliri bulunuyordu (Ev.d, nr:20251: 92). Vakıftan maaş alan imâm, müezzin, vaiz, hatip, aşr-hân ve diğer görevlilerin durumunda ise zaman içinde bir değişiklik olmamıştır.

Sara Hatun Camii Vakfı: Harput'ta yer alan bu camii Akkoyunlu Uzun Hasan tarafından annesi adına yaptırılmıştır. 1523 ve 1564 kayıtlarına göre mescit olan vakfın Mıgı Köyü'nden elde edilen hasılatı ile beş adet dükkân kirası geliri bulunmaktaydı (Bizbirlik 2002: 154-155). 1868-69'da vakıf camii olarak kayıt edilmekle birlikte bu dönemde sadece Mıgı Köyü'nden 1696 kuruş geliri vardı. Vakıf görevlileri ise mütevellî, müezzin, cüz-hân, imâm ve nazır idi (Ev.d, nr:20251: 99).

3 Nikah gibi hususi, mevlid, hatim ve hafız cemiyetleri gibi umumi toplantılarda dua okuyana duâ-gû denirdi ki dua okuyan demektir (Pakalın 1993: 479).

4 Medreselerde talebeye ders veren müderrislerin unvanı (Pakalın 1993: 427).

Yelmaniye Camii Vakfı: Çemişkezek'te bulunan cami Yelman Bey ve Eski Camii adlarıyla da anılır. Melik Taceddin Yelman ibn Keykubat tarafından Timur döneminde yaptırılmıştır (Sözen 1971: 29). 16. yüzyılın ikinci yarısında vakfın üç dükkân, yarım değirmen hissesi ve Kabalı, Sadıki, Melikhan köyleri mahsulü ile şehrin çeşitli yerlerindeki bağlardan elde edilen geliri bulunmaktaydı (Bizbirlik 2002: 68). 1868-69'da ise Sinsor (Hinsor) ve Tarfenk köyleri ile şehir etrafındaki bağlardan elde edilen toplam 885 kuruş, 1 para geliri vardı ve bununla mütevellî, müezzin, hatip, ferraş ve câbi ücretleri ödeniyordu (Ev.d, nr:20251: 44). 16. yüzyılda vakfın bir muallimi bulunup eğitim hizmeti veriyordu. Fakat 19. yüzyıl vakıf kayıtlarında bu hizmet için herhangi bir görevli kaydı bulunmamaktaydı.

Süleymaniye Camii Vakfı: Çemişkezek, Kale mahallesinde bulunan caminin yapılış tarihi bilinmemse de mimarî yapısı Selçuklu tarzını anımsatmaktadır (Güner, Çitçi 2003: 31). İlk arşiv kayıtlarında medrese vakfı olarak bahsedilmektedir. Zaman içerisinde camii vakfı olarak kaydedilmiştir. 16. yüzyılda medrese vakfı olarak geçen vakfın üç değirmen kirası, çeşitli köy, mezra ve bağlardan geliri bulunur iken (Ünal 1999:166-167), 1868-69'da Zargurlu (Zagferanlu⁵), Oşpek (Hoşpeti), Ağyar-ı Süflâ köyleri ile Çemişkezek'in etrafındaki bağlardan elde edilen toplam 1078 kuruş ve 06 para geliri bulunuyordu. Vakıfta mütesellim, hatip, imâm, ferraş ve müezzin görevli olarak çalışmaktaydı (Ev.d, nr:20251: 46). Yelmaniye vakfı gibi bu vakıf da 19. yüzyılda eğitim hizmeti vermiyordu.

Şeyhü'l-Kainat Medresesi Mescit Vakfı: Harput'ta medfun Fatih Ahmed Baba türbesinin⁶ hemen bitişiğinde bulunan mescit vakfı, 16. yüzyılda zaviye olarak geçmektedir. Yine aynı dönemde sadece Hamedî Köyü'nden elde edilen geliri bulunan vakfın, 1868-69'da İdadi, Hamedî ve Karataş köylerinden elde edilen 5112 kuruş gelirle, türbedar, mütevellî, nazır, imâm ve müezzin maaşları ile yemek ikramı ve mescit için ihtiyaç duyulan harcamalar yapılmıştır (Ev.d, nr:20251: 129). 1400 kuruşluk yemek ikramı masrafından anlaşıldığı kadarıyla vakfın zaviye hizmeti 19. yüzyılın ikinci yarısında da devam ediyordu.

5 Mazgirt'e bağlı köy bkz. 998 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Diyâr-i Bekr ve 'Arab ve Zü'l-Kâdiriyye Defteri (937/1530) 1998: 80.

6 Fatih Ahmet Baba Türbesi, halk arasında Fetih Ahmet Baba olarak bilinir. Burada yatan zatın 1100 yıllarında Harput'un fethine katılmış bir komutan olduğu belirtilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Oymak 2009: 43-45.

Mescidi'n-Nebi Vakfı: Harput'ta esnafın yoğun olduğu bölgede bulunan mescidin 16. yüzyıldan önce yapılmış olabileceği ileri sürülmüştür. 16. yüzyılda Kuyulu Köyü'nden 48 kile buğday gelirine sahip olan vakıf (Ünal 1989:213), 1868-69 yılında yine Kuyulu Köyü'nden sağlanan 198 kile buğdayın satılması ile elde edilen 6167 kuruş geliriyle, imâm, dersiâm ve müezzin maaşları karşılanıyordu (Ev.d, nr:20251: 25). Öyle anlaşılıyor ki vakfın 19. yüzyıldaki geliri 16. yüzyıla nazaran dört kat artmıştır. Bu artış tarımsal üretimin artışından kaynaklanmıştır.

1.2. Zaviye Vakıfları

Şeyh Hasan Bey Zaviyesi Vakfı: 16. yüzyılda Çemişkezek Sancağı'na bağlı Kerbüzek Nahiyesi'nde bulunuyordu. Bu dönemde çeşitli köyler ile bağlardan elde edilen gelire sahipti (Ünal 1999:163). 1868-69'da ise Ağvan, Venk, Karapınar, Germili, Hazal köyleri ve Çemişkezek'in etrafındaki bağlardan elde edilen toplam 2757 kuruş, 19 para geliri bulunuyordu. Bu dönemde vakıfta mütevellî ile câbi⁷ ve zaviye şeyhi görev yapmaktaydı (Ev.d, nr:20251: 47).

Ahmed Peykereci Zaviyesi Vakfı: Mamuratülaziz merkez kazaya bağlı Mollakendi Köyü'nde bulunan vakıf 16. yüzyılda hem medrese hem de zaviye olarak kaydedilmiştir.⁸ Bu dönemde sadece Mollakendi Köyü'nden elde edilen geliri (Bizbirlik 2002: 326) bulunan vakfın, 1868-69'da Mollakendi, Kövenk (Könk), Helezür, Karaman ve İringil köylerinden gelirleri bulunuyordu. Vakfın bu dönemde 24335 kuruş ve 20 para geliri vardı. Bu gelirle personel maaşları ödendiği gibi mutfak masrafları⁹, aydınlatma giderleri ve medrese tamiri içinde harcamalar yapıyordu (Ev.d, nr:20251: 81). Gelir ve gider miktarına göre Mamuratülaziz merkezde en fazla gelire sahip vakıftır. Vakfın 16. yüzyıla göre, 19. yüzyılın ikinci yarısında hem gelir kalemleri hem de görevli sayısı artmıştır.

Mansûriye Zaviyesi Vakfı: Harput'ta *Mansûr Baba Türbesi* olarak bilinen yerde bulunmaktadır.¹⁰ 16.

yüzyılda Kinederiç Köyü hasılatı ile 9 adet dükkândan geliri bulunan vakfın (Ünal 1989: 218), 1868-69'da Kinederiç Köyü ve hazine-i evkâftan sağlanan yardımla birlikte toplam 4823 kuruş geliri bulunmaktaydı. Diğer vakıflardan farklı olarak bu vakfın geliri Zâhiriye Camii görevlileri, Sara Hatun Camii hatibi ve vaizleri ile Germili Köyü'ndeki hatiplerin ücretleri için tahsis edilmiştir (Ev.d, nr:20251: 82). 637 kuruşluk geliri ise evkâf hazinesine verilmiştir (Ev.d, nr:20251: 83). 19. yüzyılın ikinci yarısında zaviye olarak hizmet veremediğinden dolayı vakfın gelirleri farklı camilerin harcamalarına nakledilmiştir.

Nazar Baba Zaviyesi Vakfı: Harput'ta Saray Hatun mahallesinde *Nazar Baba Türbesi* bulunmaktadır. Türbesi halk arasında *Nadir Baba* olarak bilinir. 16. yüzyılda Holpenk Köyü'nden geliri bulunan vakfın (Bizbirlik 2002:344), 1868-69'da yine Holpenk Köyü'nden 6650 kuruş ve 4 para geliri vardı. Bu gelirle tevliyet, meşîhat, duâgû hizmetinde bulunanlar ile Ebu Tahir mahallesi imâmının maaşı ödenmiştir (Ev.d, nr:20251: 100).

Mamuratülaziz zaviyeleri incelendiğinde bu dönemde artık zaviye olarak hizmet veremedikleri vakıf gelirlerinin genellikle çeşitli camilerde hizmet gören personelin maaşı için kullanıldığı görülmektedir.

1.3. Evlatlık Vakıflar

Seyyid Kasım Vakfı: 16. yüzyılda zaviye vakfı olarak kaydedilmiş olup Hüseyinik Köyü'nde geliri bulunuyordu (Ünal 1989: 219). 1868-69'da yine aynı köyden elde edilen 765 kuruş ve 15 para geliri iki evladiyete taksim edilmiştir (Ev.d, nr:20251: 42).

Şeyh Hüsameddin Vakfı: Çemişkezek'te bulunan bu vakıf 16. yüzyılda zaviye vakfı olarak kaydedilmiştir. Vakfın bu dönemde Hızırözü Köyü'nden elde edilen geliri bulunuyordu. 1868-69'da ise Hızırözü ve Pulur köylerinden elde edilen 7515 kuruş ve 29 para geliri, 8 evladiyete taksim edilmiştir (Ev.d, nr:20251: 45). Dolayısıyla incelenen dönemde vakfın tamamen evlatlık vakfa dönüştüğü görülmektedir.

1.4. Medrese ve Diğer Vakıflar

Zâhiriye Medresesi Vakfı: Harput'ta bulunan medresenin Osmanlı hâkimiyetinden önce varlığı biliniyorsa da tam olarak kim tarafından yapıldığı tespit edilememiştir. 16. yüzyılda vakfın geliri

7 Cibâyet vazifesini yapana Câbî denir. Vakıfların akar kiralarnı toplamakla görevli bulunan kimse, vergi tahsildarı (Develli-oğlu 1998: 121).

8 Molla Ahmed Peykereci vakfı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sözen 1976: 421-435; Ünal 1986: 145-157.

9 Bu vakfın yemek ikramları için önceden açığı çalıştırdığı da kayıtlarda mevcuttur (Gülcü 1993: 543-544).

10 Mansur Baba Türbesinin bulunmasıyla ilgili bkz. Sunguroğlu 1958: 331-333.

Haceri Köyü hasılatı ile bir hamam ve yarım bedesten gelirinden oluşuyordu (Ünal 1985: 185-186), 1868-69'da ise sadece Haceri Köyü'nden geliri bulunuyordu. Buradan elde edilen 3730 kuruş gelir tevliyet, aşçı, duâgû, imâmet, müezzin, ferraş ve nazır görevli ücretleri ile medresenin diğer giderleri karşılanmıştır (Ev.d, nr:20251: 87). Medresenin zaman içerisinde hamamı ve bedesten geliri ortadan kalkmıştır. Bu iki akarın ortadan kalkması muhtemelen vakfın vermiş olduğu hizmetlere de yansımıştır.

İncelemiş olduğumuz evkâf defterinde Zâhiriye Medresesi giderleri arasında müderris veya muallim görevleri için herhangi bir ücret yer almamaktadır. Fakat vilayet salnamelerinde Zâhiriye Medresesi'nde Osman Bey adında bir müderrisin görevli olarak çalıştığı ve 20 öğrencisinin bulunduğu kayıtlıdır.¹¹

Rüstem Paşa Çeşmeleri Vakfı: Mamuratülaziz'e bağlı Ağavat¹² mezrasında yaptırılmış olan çeşmeler için kurulmuş olan vakıftır. Vakfın kurucusu Anadolu Ordu-yı Hümayun Müşiri Es-Seyyid Ebubekir Rüstem Paşa'dır ((Yılmazçelik 1987: 105-110). Vakfın, 13 adet dükkân ile bir bahçe, bir kahvehane ve bir adet hane kirası bedelinden 1860-1868 tarihleri arasında toplam 18371 kuruşluk geliri vardı. Elde edilen bu gelikle, su yolları, kahvehane ve dükkânların tamiratı yapılmış, ayrıca 1864-65 tarihlerinde vakfa sürekli gelir sağlamak amacıyla 13251 kuruş bir hane inşa edilmiştir (Ev.d, nr:20251: 131). Mamuratülaziz merkez kazadaki diğer vakıfların sadece köy, mezra ve bağlardan elde edilen geliri bulunuyorken, bu vakıf dükkân, kahvehane gibi gay-i menkûl mallara da sahip idi.

2. Maden-i Hümayun Kazası Vakıfları

Maden-i Hümayun, Maden, Keban, Çermik, Çüngüş, Ergani, Eğil, Arguvan ve Palu'dan müteşekkildi. Burada 5 cami, 2 zaviye, 27 evlatlık ve bir tane kireçhane vakfı olmak üzere toplam 35 adet vakıf bulunuyordu.

2.1. Cami Vakıfları

Maksud Bey Camii Vakfı: Ergani'de bulunan caminin kurucusu hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Osmanlı öncesi bir yapı olduğu

11 Salnâme-i Vilayet-i Mamuratül'aziz 1301 H. (1883-4 M.), s.142; Salnâme-i Vilayet-i Mamuratül'aziz 1308 H. (1890-1 M.), s.71.

12 Günümüzde Elazığ ilinin bulunduğu yerdir.

muhakkaktır. 16. yüzyılda altı adet dükkân ile Ulaş ve Basdı köylerinden geliri bulunan vakfın (Bizbirlik 2002: 62-63), 1868-69'da İlyas ve Ulaş köylerinden elde edilen 11512 kuruş, 20 para geliri vardı ve bu gelikle mütevellî, aşr-hân, cüz-hân, imâm, hatip, müezzin, süpürgeci, duâgû, nazır, muhasıl, bevab, ferraş, ve diğer görevlilerin ücretleri ödeniyordu (Ev.d, nr:20251: 2).

Hacı Mahmud Bey Camii Vakfı: Çermik'te bulunan vakfın 1867-1869 tarihleri arasında, Sinak, Sozpek ve Kuyu köylerinden elde edilen 9034 kuruş, 20 para geliri ile mütevellî, imâm ve nazırın yıllık maaşı ödenmiştir (Ev.d, nr:20251:77).

Keydan Camii Vakfı: Çüngüş'e bağlı Keydan Köyü'nde bulunan bu vakıf caminin yine aynı köyden sağlanan 4270 kuruş yıllık geliri vardı. Bu gelikle mütevellî, imâm, hatip ve ferraşın maaşları ödenmiştir (Ev.d, nr:20251:3).

Cemşid Bey Camii Vakfı: 16. yüzyılda Palu Sancağı veya hükümetinin¹³ yöneticisi olan Kara Cemşid Bey¹⁴ tarafından bir külliye halinde yaptırılmıştır.¹⁵ Palu'da bulunan vakfın 1868-69'da geliri Venk Köyü'nden 2100 kuruş olup bununla müezzin maaşı karşılanmıştır (Ev.d, nr:20251:16).

Eyyubiye Camii Vakfı: Eğil'de bulunan vakfın 1868-69 tarihleri arasında Kasan Köyü'nden elde edilen yıllık geliri 4200 kuruştur. Bu gelikle imâm ve hatibin maaşları ödenmiştir (Ev.d, nr:20251:89).

2.3. Zaviye Vakıfları

Ağbaş Dede Zaviyesi Vakfı: Çüngüş'te bulunan vakıf, hem zaviye hem de evlatlık vakfıydı. Şeyh-i Kadı Köyü'nden elde edilen yıllık 450 kuruş geliri vardı. Bu gelir bir evladiyete tahsis edilmişti (Ev.d, nr:20251:54).

Zülkifyl en-Nebi Zaviyesi Vakfı: Zülkifyl (Zülküf) Peygamberin bu bölgede yaşadığı ve kabrinin de

13 Hükümet ve yurtluk-ocaklık sancaklar fetih sırasında hizmeti görülen mahalli beylere veya ümerâya tevcih edilmişlerdir. Azl ve nasb kabul eylemezler. Beyleri öldüklerinde veya hizmette kusurları görüldüğünde, sancaklar evlâd ve akrabalarına verilir, aile dışından kimseye tevcih yapılmazlardı. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kılıç 2001: 257-274; 1999: 119-137.

14 Palu hakimi olan Kara Cemşid Bey Palu'da bir külliye dışında, bugün Elazığ sınırları içerisinde bulunan Çakmakkaya köyünde, Demirkapı derbendinde han ve tekke bina edip Diyarbakır Dağkapı mahallesinde bir hamamı bu hana vakfetmiştir (Yılmazçelik 1995: 88).

15 Palu Hükümeti hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ünal 1994: 1077.

bu bölgede olduğu belirtilmektedir.¹⁶ Zaviye'nin kim tarafından ve ne zaman yapıldığı tam olarak bilinmemekle birlikte Osmanlı öncesi dönemde yapıldığı tahmin edilmektedir (Bizbirlik 2002:347). Ergani'de bulunan vakfın Gütekan (Kenegan) ile Topcı ve Ulusu Beyi köylerinden elde edilen 4080 kuruş yıllık geliri vardı bu gelirle müteveli, imâm,

bevvab, çuhadar, meşihat, ferraş, nazır, serabdar, cibâyet, müfettişlik ve aşr-hân'ın maaşları ödenmiştir (Ev.d, nr:20251:54).

2.3. Evlatlık Vakıflar

Evlatlık vakıfların¹⁷ eyalette yoğun olarak bulunduğu yer Palu idi. Bu vakıflar ise şunlardı;

Tablo I. Palu Evlatlık Vakıfları

Defter Sayfa	Vakfın Adı	Gelir türleri	Gider Türleri	Gelir/ Gider Miktarı
				Kuruş
4	Sekrat, Sığam	Sekrat, Sığam, Tilk, ve Tırha köylerinin hasılatı	8 Evladiyete ödenen	58930
5	Cemşid ve Hüseyin Can Beyler	Habab, Çınaz, Beniş (Narviş) köylerinin hasılatı ile Habab Köyü ağnamı, bir değirmen ve iki boyahane	4 Evladiyete ödenen	65780
6	Alkatı ve Maksud Ali	Alkatı ve Maksud Ali köylerinin hasılatı	2 Evladiyete ödenen	9830
7	Kız Şeyh (Kır Şeyh) ve Kaçar	Kız Şeyh (Kır Şeyh) ve Kaçar (Çakçur) köylerinin hasılatı	3 Evladiyete ödenen	8040
8	Gülüşkür ve Lahman	Gülüşkür ve Lahman köylerinin hasılatı.	4 Evladiyete ödenen	12840
9	Bahçecik ve Beşarin Köyü	Bahçecik ve Beşarin köylerinin hasılatı.	8 Evladiyete ödenen	8140
10	Tilkicek ve Nedamet	Tilkicek ve Nedamet köylerinin hasılatı.	2 Evladiyete ödenen	2400
11	Yeni köy	Yeniköy Köyü hasılatı	2 Evladiyete ödenen	12300
12	Yarımcı Köyü	Yarımcı Köyü hasılatı	2 Evladiyete ödenen	16030
13	Kahyan	Kahyan Köyü hasılatı	6 Duâğûya ödenen	2820
14	Hünkekrek (Hünkipet) ve Hırabat Kuşçu	Hünkekrek (Hünkipet) ve Hırabat Kuşçu köylerinin hasılatı.	4 Evladiyete ödenen	14360
15	Gayl Köyü	Gayl Köyü'nün hasılatı	Mutasarrıfa ödenen	890
17	Yeni Köy	Yeni Köy Köyü hasılatı	9 Evladiyete ödenen	7340
18	Kuşçu Köyü	Kuşçu Köyü hasılatı	3 Evladiyete ödenen	4100
19	Nuh Bey Köyü	Nuh Bey Köyü hasılatı	3 Evladiyete ödenen	6280
20	Kasimiye	Seyyidili, Muşaden Kamışlı, Uzun Oba mezarası, Noşnek, köyleri ile boyahane ve mumhane hasılatı.	5 Evladiyete ödenen	48470
21	Paho Köyü	Paho Köyü'nün hasılatı.	4 Evladiyete ödenen	6020
22	Loğmar Köyü	Loğmar Köyü hasılatı	8 Evladiyete ödenen	2920
23	Hazer Çiftliği	Hazer Çiftliği Köyü'nün hasılatı	1 Evladiyete ödenen	2830
128	Mirir	Mirir Köyü hasılatı (1866-9)	Evladiyetlere ödenen	4860

16 Günümüzde Dicle Baraj Gölü suları altında kalmış olan yapı içindeki naaşı 14-17 Eylül 1995 tarihleri arasında Diyanet İşleri Başkanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün işbirliği neticesinde yerinden alınarak Harun Tepesi'ndeki türbeye nakledilmiştir (Demir 2007: 113).

17 Vâkıfın ihtiyaç sahibi hısımları bulunması ve kendisinin de varlıklı bir kişi olması halinde, bunların ihtiyaçlarını temin için, yardımlaşmanın mukaddes bir usulü olan vakıf yapması ve gelirini de önce hısımlarına sonra da fakirlere tahsis etmesi makul ve yerinde bir uygulama olarak görülmüştür. Bu vakıflara, ehli, zürri, ve evlatlık vakıflar denilmiştir. Bu vakıfların aleyhinde ve lehinde görüşler ileri sürülse de İslam hukukçularının çoğunluğu bu vakıfları câiz gördüğü ve Osmanlı devletinin de bu görüşü kabul ederek uygulattığı bilinmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Akgündüz 1996: 270-279.

1868-69'da Palu'da toplam olarak 20 evlatlık vakıf bulunuyordu. Palu aile vakıflarının içinde en fazla gelire Cemşid ve Hüseyin Can¹⁸ vakfı sahipti. Vakfın kurucusu 16. yüzyılda Palu sancak beyliği yapmış olan Cemşid Bey'dir. Cemşid Bey'den sonra yerine geçen oğlu Hüseyin Bey'in de vakıfta önemli hizmetleri olmasından dolayı vakıf bu iki isimle anılmıştır. Bu bölgede evlatlık vakıfların yaygın olmasının temelinde Osmanlı devletinin bölgede uygulamış olduğu yönetim tarzı *Hükümet ve Yurtluk, Ocaklık* sistemi etkili olmuştur. Çünkü bu idaredeki temel felsefe "*neslen ba'de neslin*" yani yönetimin nesilden nesile geçmesidir. Bu uygulamadan dolayı Palu'da yüksek geliri olan evlatlık vakıfları ortaya çıkmıştır.

Cemşid Bey vakfının çeşitli köylerin hasılatı ile birlikte bir değirmen ve iki boyahanesinden toplam 65780 kuruş geliri bulunuyordu. Bu geliri dört evladiyete ödeniyordu. Bu vakfın bir diğer özelliği ise

evkâf defterindeki mevcut tüm vakıflar içerisinde en fazla gelire sahip vakıf olmasıdır.

Palu'daki evlatlık vakıfların bir diğer özelliği de vakıf isimlerinin neredeyse tamamı buldukları köy adları ile anılmış olmalarıdır. Diğer kazalarda ise aile vakıfları genelde kurucularının isimi ile anılmaktadır. Bu uygulamaya çok az tesadüf edilmektedir. Palu'daki aile vakıflarının gelirleri çoğunlukla köy ve mezra hasılatları ile üç adet boyahane, bir adet değirmen ve mumhane gelirinden oluşuyordu. Cemşid Bey Vakfı'nın Habab¹⁹ Köyü'ndeki değirmenden 2000, boyahaneden 1000, Kasımiye Vakfı'nın mumhanesinden 2000, boyahaneden de 2500 kuruş yıllık geliri vardı. Boyahanelerin Palu'da bulunmasının temel sebebi ise boya ham maddesi olan *mazının* bu bölgede bolca yetişmesi idi.

Maden-i Hümayun Kazası'na bağlı Keban, Çermik, Eğil ve Çüngüş'teki evlatlık vakıflar ise şunlardı;

Tablo II. Palu Haricinde Maden-i Hümayun Evlatlık Vakıfları

Defter Sayfa	Vakfın Adı	Gelir türleri	Gider Türleri	Gelir/ Gider Miktarı
				Kuruş
4	Sekrat, Sığam	Sekrat, Sığam, Tilk, ve Tırha köylerinin hasılatı	8 Evladiyete ödenen	58930
5	Cemşid ve Hüseyin Can Beyler	Habab, Çınaz, Beniş (Narviş) köylerinin hasılatı ile Habab Köyü ağnamı, bir değirmen ve iki boyahane	4 Evladiyete ödenen	65780
6	Alkatı ve Maksud Ali	Alkatı ve Maksud Ali köylerinin hasılatı	2 Evladiyete ödenen	9830
7	Kız Şeyh (Kır Şeyh) ve Kaçar	Kız Şeyh (Kır Şeyh) ve Kaçar (Çakçur) köylerinin hasılatı	3 Evladiyete ödenen	8040
8	Gülüşkür ve Lahman	Gülüşkür ve Lahman köylerinin hasılatı.	4 Evladiyete ödenen	12840
9	Bahçecik ve Beşarin Köyü	Bahçecik ve Beşarin köylerinin hasılatı.	8 Evladiyete ödenen	8140
10	Tilkicek ve Nedamet	Tilkicek ve Nedamet köylerinin hasılatı.	2 Evladiyete ödenen	2400
11	Yeni köy	Yeniköy Köyü hasılatı	2 Evladiyete ödenen	12300
12	Yarımcı Köyü	Yarımcı Köyü hasılatı	2 Evladiyete ödenen	16030
13	Kahyan	Kahyan Köyü hasılatı	6 Duâgûya ödenen	2820
14	Hünkekrek (Hünkipet) ve Hırabat Kuşçu	Hünkekrek (Hünkipet) ve Hırabat Kuşçu köylerinin hasılatı.	4 Evladiyete ödenen	14360
15	Gayl Köyü	Gayl Köyü'nün hasılatı	Mutasarrıfa ödenen	890
17	Yeni Köy	Yeni Köy Köyü hasılatı	9 Evladiyete ödenen	7340
18	Kuşçu Köyü	Kuşçu Köyü hasılatı	3 Evladiyete ödenen	4100
19	Nuh Bey Köyü	Nuh Bey Köyü hasılatı	3 Evladiyete ödenen	6280

18 Bu ailenin soy kütüğü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ünal 1994: 1088-1096.

19 Habab köyü, günümüzde Elazığ ili, Kovancılar ilçesi sınırları içerisindeki Ekinöz köyüdür.

Bu vakıflardan Eğil'de bulunan Pir Mansûr'un Hz. Abbas'ın soyundan geldiği rivayet edilmektedir. Günümüzde Pir Mansûr Hazretleri türbesinin Diyarbakır ili, Dicle ilçesine bağlı Hoca Alan Köyü'nde bulunduğu belirtilmektedir. Vakfın Piran, Şeyh Mehmedan, Galus ve Yazına köylerinden geliri bulunuyordu. Evlatlık vakıfların geliri genellikle köy hasılatlarından sağlanmıştır. Ancak Çermik'teki Abdurrahman vakfının geliri ise bir boyahane den sağlanmaktaydı.

2.5. Diğer Vakıflar

Palu merkeze bağlı olarak türünü tespit edemediğimiz Kireçhane isminde bir vakıf bulunmaktaydı. Vakfın kireçhanesinden elde edilen 900 kuruş gelir mutasarrıfına teslim edilmiştir (Ev.d, nr:20251:127).

3. Malatya Kazası Vakıfları

Malatya merkez, Atik Malatya, Aspuzu, Şiro ve Arabgir'e ait vakıf kayıtları bulunmaktadır. Malatya Kazası'nda 9 cami, 4 mescit, 4 zaviye, 22 evlatlık, 2 medrese ve bir adet çeşme vakfı olmak üzere toplam 42 adet vakıf tespit edilmiştir.

3.1. Camii ve Mescit Vakıfları

Camii-i Kebir (Ulu Camii) Vakfı: Keykavus bin Keyhüsrev tarafından 1211-1220 tarihleri arasında yaptırılmıştır. Anadolu'da Büyük Selçuklu dönemi camii özelliğini temsil eden tek cami olması ile de önem arz etmektedir (Arık 1964:141). 16. yüzyılda vakfın 38 hane ve dükkân kirası, 38 dükkân (yarısı harab), 29 dükkân kirası, 19 dükkân zeminî ve 19 dükkân zeminî mukataası, hamam mukataası ile çeşitli köy ve bahçelerden geliri vardı (Göğebakan 2002: 139). 1868-69 'da Malatya'nın Teküder-i Ulyâ, Ebulenk, Şerkini Betürge ve Kesrik köyleri ile Arguvan'nın, Kırtabir ve Çavuş köylerinden elde edilen 9597 kuruş ve 34 para geliri ile mütevellinin maaşı ödenmiştir (Ev.d, nr:20251:102). Feliskin Köyü'nden elde edilen 164 kuruş ve 24 para geliri ise hatip vazifesi için ayrılmıştır (Ev.d, nr:20251:66). Malatya vakıflarının dükkân ve hamam gibi malları evkâf defterinde yer almamaktadır. Buradaki mülklerinde zamanla çeşitli sebeplerden dolayı ortadan kalktığı tahmin edilmektedir.

Bâbüssaâde Ağası Camii Vakfı²⁰: 14. yüzyılın ikinci yarısında Memluklu Emiri Mehmed bin Hızır

20 Defterde Bâbüssaâde Ağası olarak geçen vakfın adı Dârüssâde olarakta bilinmektedir.

Mezahir tarafından inşa edilmiştir (Gülsoy, Taşdemir 2007: XXXV). Malatya Aspuzu'da bulunan bu vakfın 16. yüzyılda Decde, Tilek ve Zurvari köylerinden geliri bulunuyordu. 1868-69'da Malatya'da Zurvari, Balaban Nahiyesi'nden Güre Musa, Arguvan'da Çavuş, Bozan, Hatune, Kuşya köyleri ile kaza merkezindeki kantar rüsumundan elde edilen 9000 kuruş geliri vardı. Bu yerlerden vakfa sağlanan toplam gelir miktarı ise 27857 kuruş ve 20 para idi. Bu yıllık gelir ile mütevellî, hatip, imâm, imâm-ı sâni, müezzin, ferraş, nazır, kâtip, câbi, vaiz, duâgû ve cüz-hân gibi vakıf personelinin ücretleri ödenmiş ayrıca cami tamirine harcamaya yapılmıştır. Vakfın giderleri arasında aynı isimle Üsküdar'daki bir camiye, Ahmed Can vakfına, Fecriye Medresesi'ne, Hatuniye vakfına, Pervane Camii vakfına ve Banaz-ı Süflâ vakfına nakdi yardımda bulunulmuştur (Ev.d, nr:20251:32). Elde edilen bilgilere göre zaman içerisinde vakfın gelir kalemleri artmıştır. Gelirlerinin artmasından dolayı çeşitli cami ve medreselere nakdi yardımlar yapılmıştır.

Miralay Şah Ali Bey Camii Vakfı: Alacakapı Camii olarak da bilinir. 16. yüzyılda mescit olan vakfın, Kçük Hacılı ve Selman-i Süflâ köyleri hasılatı, yedi dükkân, bir değirmen ve üç haneden geliri bulunmaktaydı (Gülsoy, Taşdemir 2007: 29). 1868-69'da Atik Malatya (Eski Malatya)'da²¹ bulunan vakfın Gündi Bey, Akçapınar, Mergik-i Süflâ nam-ı diğer Pınar Başı köylerinden elde edilen 4147 kuruş ve 19 para geliri ile imâm, ferraş maaşı ve cami tamir masrafı karşılanmıştır (Ev.d, nr:20251:43).

Şeyh Hasan Bey Camii Vakfı: İlhanlıların Anadolu valisi olan Celayir Şeyh Hasan tarafından yaptırılmıştır (Göğebakan 1999:67). 16. yüzyılda Ahuri Köyü ve Cevani mezrasından geliri bulunmaktaydı (Gülsoy, Taşdemir 2007: 13-14). 1868-69 'da aynı yerlerden 3219 kuruş, 14 para geliri ile mütevellî, imâm, nazır, ferraş, müezzin, hatip maaşları ile aydınlatma, çeşitli tamirat ve temizlik masrafı karşılanmıştır (Ev.d, nr:20251:68-72).

Şeyh Hasan Bey Camii Vakfı: Arabgir'de bulunan cami, İlhanlıların Anadolu valisi olan Celayir Şeyh Hasan tarafından 14. yüzyılda yaptırılmıştır. 1694 tarihinde sancak beyi Cafer Paşa tarafından taidilat gören cami bundan sonra Cafer Paşa Camii olarak anılmıştır. 1868-69 da vakfın Arabgir'de Güşne, Saldık, Üşne, Bademli, Susik, Vecne, Saruh,

21 Günümüzde Battalgazi ilçesi olarak bilinen yerdir.

Sekune, Eğin kazasında Abçağa, Gemurkab, Bekir, Geruşla, Ergu, Ekrek, Habanus, Sanduk köylerinden elde edilen 10014 kuruş 10 para geliri ile müderris, muallim, müezzin, ferraş, kâtip, imâm, türbedar, hatip, mütevellî, câbi, aşr-hân, cüz-hân ve diğer görevli maaşları ile caminin aydınlatma ve hasır masrafları karşılanmıştır (Ev.d, nr:20251:93). Aynı vakfın 4634 kuruş ve 20 paralık geliri ise evkâf hazinesine gönderilmiştir (Ev.d, nr:20251:94).

Köprülü Mehmet Paşa Camii Vakfı: Hekimhan'da bulunan cami 1661 yılında Köprülü Fazıl Ahmet Paşa tarafından yaptırılmıştır. Sonraki dönemde Köprülü Mehmet Paşa tarafından onarıldığı için bu isimle anılmıştır. Vakfın gelir kaynakları arasında on adet dükkân, bir fırın, bir ambar ve bir palanga bulunuyordu (Göğebakan 1999:66). 1868-69'da vakfın Mamuratülaziz'den 380 kile buğday ve 65 kile arpadan 15540 kuruş geliri bulunuyordu (Ev.d, nr:20251:62). Elde edilen gelir mütesellimine teslim edilmiştir.

Küçük Camii Vakfı: İlhanlıların Anadolu valisi Çobanlı Şeyh Hasan tarafından yaptırılmıştır. Aspuzu'da bulunan vakıf 16. yüzyılda mescit olarak kayıtlıdır (Göğebakan 2002:149). 1868-69'da vakfın Mahişer-i Ulyâ ve Ceyşi köylerinden elde edilen 1843 kuruş, 7 para geliri ile mütevellî, imâm ve hatip ücretleri ile aydınlatma ve hasır masrafları karşılanmıştır (Ev.d, nr:20251:75).

Şekerlu Camii Vakfı: Şiro²² Nahiyesi'ne bağlı Şekeran Köyü'nde bulunan vakfın, 1867-1869 tarihleri arasında Şekerlu Köyü'nden elde edilen yıllık 1354 kuruş geliri ile mütevellî, imâm, hatip ve nazır maaşları ödenmiştir (Ev.d, nr:20251:74).

Babik Camii Vakfı: Şiro Nahiyesi'ne bağlı Babik'de bulunan vakfın boyahane gelirinden 1845-1868 tarihleri arasında yıllık 50 kuruştan 1150 kuruş kira geliri elde edilmiş, bununla mütevellî ve hatip ücretleri karşılanmıştır (Ev.d, nr:20251:80).

Şil Hasan Bey Mescidi Vakfı: Atik Malatya'da bulunan vakıf, 16. yüzyılda 4,5 hane ile çeşitli köy ve mezralardan elde edilen gelire sahipti (Gülsoy, Taşdemir 2007: 12-13). 1868-69'da Kara Abdal adıyla bilinen Çeki, Betürge-i Süflâ, Orzum, Çözüngürd, Gökçe Viran, Hilafey-i süflâ, Sarsab köylerinden elde edilen 4525 kuruş, 01 para geliri ile mütevellî, imâm, müezzin, muallim, ferraş ve diğer görevlilerin ücretleri ödenmiştir (Ev.d, nr:20251:29).

Vakfın, Hekimhan'da Çözüngürd Köyü'nden elde edilen 1116 kuruş geliri de mütevellisine teslim edilmiştir (Ev.d, nr:20251:53).

Hasan Bey Mescidi Vakfı: Malatya merkezde bulunan vakıf, İlhanlı veziri Emir Çoban'ın torunu ve Demirtaş'ın oğlu Şeyh Hasan tarafından yaptırılmıştır (Göğebakan 2002:148). 16. yüzyılda Magruni ve Ayvalık mezarları ile Aguri mezarında yarım hisse bahçe geliri mevcuttu (Gülsoy, Taşdemir 2007: 21). 1868-69'da Margu, Aturi, İzollu Nahiyesi'ne bağlı Ayvalık ve Kızılak mezarlarından elde edilen 3535 kuruş, 12 para geliri ile imâm maaşı ve mescidin tamir masrafı karşılanmıştır (Ev.d, nr:20251:41).

Hangâh-ı Pervane Mescidi Vakfı: Emir Mirza neslinden olan Pervane Hatun tarafından 1391 tarihinde yaptırılmıştır. 16. yüzyılda Zurvari, Kileyik ve Barguzi köylerinden elde edilen gelire sahipti (Göğebakan 2002:148-9). 1868-69'da mescidin iki vakfı olduğu kayıtlarda yer almaktadır. Aspuzu'ya kayıtlı vakfında Barguzi ve Kileyik köylerinden elde edilen 4027 kuruş, 08 para geliri ile mütevellî, imâm, hatip, ferraş, müezzin ve duâgû maaşlarının yanı sıra mescidin aydınlatma ve hasır masrafları karşılanmıştır (Ev.d, nr:20251:76). Atik Malatya kaydında ise İzollu'da Zeykân adıyla bilinen Hangçerci Köyü'nden elde edilen 1111 kuruş ve 20 para ile mütevellî, imâm, müezzin ve vaiz vazifeleri için harcama yapılmıştır (Ev.d, nr:20251:36).

Kadı Şafii Mescidi Vakfı: Atik Malatya'da bulunan vakfın 16. yüzyılda Hınısı ve Yenice köylerinden geliri bulunuyordu (Gülsoy, Taşdemir 2007: 29). 1868-69'da yine bu iki köyden elde edilen 5253 kuruş gelir ile mescitte görevli iki imâmın maaşı karşılanmıştır (Ev.d, nr:20251:51).

3.2.Zaviye Vakıfları

Zaviye-i Kübra Vakfı: Memlûklü hakimiyetinin başladığı dönemlerde yapılmıştır (Göğebakan 1999:68). 16. yüzyılda rub' (1/4) hamam, 6 adet dükkân ve çeşitli köy ve mezralardan geliri bulunuyordu (Gülsoy, Taşdemir 2007: 36-38). 1868-69'da Aspuzu'da bulunan vakfın Malatya'da Til mezarası ile Karaköy, Zeliha, Muallak, Solak, Tahir, Arga, Beksemere, Dede Fengi ve Hoşnam köylerinden elde edilen 7641 kuruş, 6 para geliri vardı ve bu gelire mütesellim, şeyh, imâm ve müezzin maaşları karşılanmıştır (Ev.d, nr:20251:30).

Şeyh Taceddin Bin Kasım Zaviyesi Vakfı: 1353 ta-

22 Günümüzde Malatya iline bağlı Pütürge ilçesidir.

rihli vakfiyesi bulunan zaviyenin, Şeyh Evhadeddin Kirmanî mensupları ve dervişleri tarafından kullanıldığı kaydedilmiştir. 16. yüzyılda bir değirmen ve 22 adet dükkân ile pek çok köy ve mezradan gelire sahipti (Göğebakan 2002:156-7). 1868-69'da Atık Malatya'da bulunan vakfın, Barguzu, Çekmüğe, Aspuzu, Betürge, Ağçakend ve İzollu Nahiyesi'ne bağlı Tarlader mezarası ile köylerinden elde edilen 6737 kuruş geliri vardı. Bu yıllık vakıf geliriyle cüz-hân, tevliyet, meşihat görevlilerinin ücretleri ve yemek ikramı giderleri karşılanmıştır (Ev.d, nr:20251:40).

Hatuniye Tekyesi Vakfı: Vakfiyesi 1418'de düzenlenmiş olan tekyenin, Mizamir Emir Şahabettin Hızır'ın kızı Uluca Hatun adına yaptırılmıştır. 16. yüzyılda vakfa ait dört köy, bir mezra ve bir arazi hasılatı bulunmakta idi (Göğebakan 2002:155-157). 1868-69'da vakfın Hilyan, Kigani²³, Kesrik, Pirze ve Nebiga köylerinden elde edilen geliri 13335 kuruş, 32 para idi. Bununla tevliyet, meşihat ve zaviyegân vazifesini görenlerin maaşları

ödenmiştir (Ev.d, nr:20251:52).

Şeyh Taceddin bin İbrahim Vakfı: Atık Malatya'da bulunan bu vakfın, Memluk Sultanı Çakmak ve Aynal zamanında mevcut olduğu bilinmektedir. 16. yüzyılda iki dükkân, üç hane, bir köy ve üç mezra hasılatı bulunuyordu (Göğebakan 2002:156-7). 1867-68'de Ahî Köyü, Haraba ve Kapu önü mezarlarının gelirinden 6487 kuruş 8 para, 1868-69'da ise 5730 kuruş, 7 para geliri vardı. Bu gelirlerle müteveli ve şeyh görevli ücretleri ödenmiş ve yemek ikramında bulunulmuştur (Ev.d, nr:20251:57-58).

3.3. Evlatlık Vakıflar

Malatya'da bulunan evlatlık vakıflar bu bölgede yaşayan yöneticiler, devlet görevlileri, fakih ve şeyhler tarafından kurulmuş olup 1530'da 34, 1560'da ise 23 adet evlatlık vakıf bulunmaktaydı (Göğebakan 2002:167-8). 19. yüzyılın ikinci yarısında Malatya'da yine 23 adet evlatlık vakıf bulunmaktaydı. Bu vakıfların gelir ve giderleri ile isimleri aşağıdaki Tablo III.'de gösterilmiştir.

Tablo III. Malatya'da Evlatlık Vakıflar

Defter Sayfa No	Yeri	Vakfın Adı	Gelir Türleri	Gider Türleri	Gelir/ Gider Miktarı	
					Kuruş	Para
24	Yeni Çukuri Mezarası	Rüstem Paşa vakfına bağlı Abdurrahman Çukuri	Çukuri mezarası hasılatı 1867-1869	Mütevelliye ödenen	313	10
28	İspendere	Şihâbiye-i Kübra	Malatya'da Beridi nam-ı diğer Ağçakend, Kılıçara nam-ı diğer Ali Bey, Taftacık mezarası, İzollu'da Mıstkan, Arguvan'da Bimare, Hasan Badrik, Horik,Ataf, Kara Höyük, İsa Köyü, Kurdlar nam-ı diğer Boyacılar köylerinin hasılatı	Mütevelli aracılığıyla verilen	31135	38
34	Merkez	Seyyid Battal Gazi	Seyyid Gazi mezarasının hasılatı	3 Evladiyete ödenen	389	22
35	Muallak mezarası	Ömer Fenkurî	Muallak mezarasının hasılatı	5 Evladiyete ödenen	2595	11
37	Merkez	Piras İsmail	Atabey ve Mısri köylerinin hasılatı	2 Evladiyete ödenen	3604	---
38	Aspuzu	Mirzade İsmail Paşa	Badiki ve Kilitbaki mezaralarının hasılatı	33 Evladiyete ödenen	6527	01
49	Merkez	Korkmaz Bey	Şügüni, Betürge, Anbarcık, Balaban, Bimare, Arka, Arazil köylerinin hasılatı	2 Evladiyete ödenen	6361	37

23 Bu köyün ismi Ersin Gülsoy ve Mehmet Taşdemir tarafından, Kakani şeklinde belirtilmiştir (Gülsoy-Taşdemir 2007: 46); 387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri'nde ise Kigani şeklinde belirtilmiştir. 387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937-1530) 1997: 180.

50	Merkez	Seyyid Ömer Şah Ali Bey	Mahmudi ve Senkavil köylerinin hasılatı	3 Evladiyete ödenen	1312	20
55-56	Merkez	Şah Ali Bey 1867-9	Malatya'da Mişoge, İzolluda-Tarlader, Akçadağ'da Epreme, Bir Ağaç köylerinin hasılatı	3 Evladiyete ödenen	3296	27
59	Atik Malatya	Buğra bin Baygın ¹ 1867-9	Kamışlı Köyü'nün hasılatı	3 Evladiyete ödenen	1430	48
60	Merkez	Buğra bin Baygın 1868-9	Cefana (Cifun) mezrasının hasılatı	4 Evladiyete ödenen	3043	20
61	Merkez	Pir Mehmed Bin Abidin	İzollu Nahiyesi'ne bağlı, Güran, Botan nam-ı diğer Kavanis, Badedin köylerinin hasılatı	3 Evladiyete ödenen	3939	17
65	Merkez	Efendere	Siblis Köyünün hasılatı	1 Evladiyete ödenen	1131	27
67	Merkez	Hacı Ali bin Ahmet	Nuriye nam-ı diğer Dede İzollu'da Tengü köylerinin hasılatı	Tevliyet ciheti, ve 13 evladiyete ödenen	6666	36
69	Şiro	Erslü	Erslü, Zehman, Mavertu köylerinin hasılatı	8 Evladiyete ödenen	2386	35
70	Arabgir	Nefise Hatun	İrsal nam-ı diğer İriski, Arguvan'da, Gürne, Sülman-ı Ulyâ, Abbas, Pirze köy ve mezarları hasılatı	Evladiyet mütesellime ödenen	7470	16
71	Aspuzu	Nasireddin bin Musa	Morisham, Şeyhi, Çermik, Sülman-ı Ulyâ, Karakaya, Bol-suk, Halebun, Bozan, Elma-a-ğaç, Gürne, Yumrutaş, Siblis, Dalabin, Yumru Kilise mezra ve köylerinin hasılatı	10 Evladiyete ödenen	9370	14
73	Merkez	Mustafa bin İshak	İzollu'da Herki-i Ulyâ ve Süflâ nam-ı diğer Herk mezarlarının hasılatı	2 Evladiyete ödenen	517	19
88	Merkez	Balı Çelebi	Arguvan'da Eğri Bük Köyü'nün hasılatı	Evladiyet ve mütevellisine verilen	7200	---
95	Atik Malatya	İskender Bey	Arguvan'da Kışla Köyü ve Özi mezrasının hasılatı	Mütevellî ve Tevliyetlere ödenen	1719	28
96	Atik Malatya	Nefise Hatun	Erseke mezrası, Gökçe Viran Köyü Ayaş mezrası, Sülman-ı Ulyâ, Perzeh köylerinin hasılatı	Cüz-hân ve Tevliyetlere vazifeleri için ödenen	1850	26
97	Atik Malatya	Mir Ömer Gazi	Malatya'da Zeyve, Yarımcı, Çanakçı, Besatin nam-ı diğer Yeni Çifdi, Arguvan'da Hara-ba, Egdir, Asarçık, Akçadağ'da Semah, Abdal, Ağar, Molla Ali, Ancara tabii Resul Uşağı, Gird Abdala tabii Aralık, Sulenk, Hekimhan'da Taht, Çözüngerd köylerinin hasılatı	3 Evladiyete Ödenen	12476	17
101	Atik Malatya	el-Hac Hüseyin Bin Hamza	Mahmudiye ve İradi köylerinin hasılatı 1867-9	Evladiyete tak-sim olunmak üzere mütevel-liye verilen	1533	18

Tablo III.'de görüleceği üzere, bu tarihte Malatya kazasında Malatya merkezinde 11, Atik Malatya'da 5, Aspuzu'da 2 ve Şiro, Arabgir, Muallak, Yeni Çukuri ve İspendere'de de birer evlatlık vakıf bulunmaktadır. 16. yüzyıl kayıtlarında bulunan ve 19. yüzyılda varlığını sürdüren evlatlık vakıflar ise şunlardır; Buğra Bey, Korkmaz Bey, Miralay Şah Ali Bey, Seyyid Ömer, Efendere, Pir Mehmed Bin Abidin, Mirzade İsmail, Mustafa bin İshak vakfı (Göğebakan 2002:387-9). Bu vakıflardan Pir Mehmed bin Abidin, Efendere Hatun, Mirzade İsmail Paşa ve Korkmaz Bey vakıfları Osmanlı öncesi Memlûk-ü ve Dulkadiroğulları Beyliği dönemlerine ait vakıflardır.

Mamuratülaziz Eyaleti dâhilindeki evlatlık vakıflar içinde en fazla evladiyete sahip olan vakıf, Aspuzu'daki 33 evladiyete ödeme yapan Mirzade İsmail Paşa vakfı idi. Malatya kazası evlatlık vakıfları içinde en çok gelire 31135 kuruş ve 38 para ile Şihâbiye-i Kübra vakfı, en az gelire ise 313 kuruş 10 para ile Yeni Çukuri mezarındaki Rüstem Paşa vakfı sahipti. Vakıf gelirleri genellikle köy ve mezarlardan sağlanmakla birlikte, gelir kalemleri arasında az sayıda da olsa hane, değirmen, boyahane gibi gayr-î menkûl gelir kalemleri de bulunmaktaydı. Malatya'daki evlatlık vakıfların isimleri, Şiro Nahiyesi'ndeki Erslü vakfı dışında tamamı kurucusunun adı ile kayıtlı idi.

3.4. Diğer Vakıflar

Nuriye Medresesi Vakfı: İspendere'de²⁴ bulunan vakfın Banaz-ı Ulyâ ve Banaz-ı Süflâ köylerinden elde edilen 10538 kuruş, 12 para geliri mütevelliyeye teslim edilmiştir. (Ev.d, nr:20251:27). 1884-85'de medresede müderris olarak Hacı Cafer Efendi görevli olup 25 öğrenci eğitim görmekteydi (*Salnâme-i Vilayet-i Mamuratül'aziz 1302 H. (1884-85 M.):* 143).

Fahriye Medresesi ve Camii Vakfı: Malatya Aspuzu'da bulunan vakıf 1861-62'de sadece medrese vakfı olarak kaydedilmiştir (Ev.d, nr:17450:8-b). 1868-69'da hem medrese hem de cami olarak kaydedilen vakfın Tafta, Yetercirk ve Besatine tabii Kapu önü mezarları ile Sarsab Köyü'nden elde edilen geliri 7657 kuruş, 13 para ile mütevellî, müderris, imâm ve müezzin maaşları ile caminin aydınlatma ve hasır masrafları karşılanmıştır (Ev.d, nr:20251:62).

24 Günümüzde Malatya'da iline bağlı Bulutlu köyü.

Nasır Bey Vakfı: Malatya merkezde bulunan çeşme vakfıdır. 16. yüzyılda Malatya çeşme vakıfları "çeşme-hâ-yı nefis-i Malatya" şeklinde kaydedilmişlerdir. O dönemde Nasır Bey vakfı adına tesadüf edilmemişse de Şügünî mezarından gelire sahip "vakf-ı pınar-ı Hacı Dede" ismiyle bir vakıf bulunmaktaydı (Göğebakan 2002:166-7). 1868-69'da Şügünî (Şukeni) mezarından elde edilen 947 kuruş 07 para gelir ile tevliyet ve su yollarının tamiri için harcama yapılmıştır (Ev.d, nr:20251:28).

4. Hısn-ı Mansûr Kazası Vakıfları

Hısn-ı Mansûr Kazası, Hısn-ı Mansûr merkez²⁵, Behisni, Kahta ve Gerger'den oluşmaktaydı. İncelediğimiz evkâf defterine göre Hısn-ı Mansûr Kazası'nda 7 cami, 2 mescit, 4 zaviye, 10 evlatlık vakıf ile birde çeşme vakfı olmak üzere toplam 24 vakıf bulunmaktaydı.

4.1. Cami ve Mescit Vakıfları

Babil Camii Vakfı: Behisni'de aynı isimle anılan köyde bulunan vakfın Babil ve Tırnatil köylerinden elde edilen 5006 kuruş gelirin 2396 kuruşu mütevellî, hatip, imâm, müezzin, muallim ve ferraş maaşları karşılanmış, kalan 2610 kuruşu da evkâf hazinesine gönderilmiştir (Ev.d, nr:20251:85-86).

Mustafa Paşa Camii Vakfı: Behisni'ye bağlı Sofraz²⁶ Köyü'nde bulunmaktadır. 16. yüzyılda Sofraz Köyü camii olarak kaydedilen bu caminin Yankara ve Nefire mezarlarından sağlanan geliri bulunuyordu (Taşdemir 1999:235). 1868-69'da ise sadece Nefire Köyü'nden elde ettiği 3820 kuruş gelire mütevellî, hatip ve müezzin, imâm, aşr-hân, nazır ve vaiz maaşları ödenmiştir (Ev.d, nr:20251:115). 19. yüzyıla gelindiğinde vakfa gelir sağlayan köylerin sayısında azalma olmuştur.

Hasan Bey Camii Vakfı: Behisni'de bulunan bu cami, 16. yüzyılda mescit konumunda idi. Bu dönemde Kayacık, Devros, Koyuncu ve Çelik mezarlarından gelire sahipti (Taşdemir 1999:238). 1868-69'da Koyuncu ve Kayacık köylerinden elde edilen 6495 kuruş ve 20 para geliri ile vakıf personelinin ücretleri ödenmiştir²⁷ (Ev.d, nr:20251:116).

25 Günümüzde Adıyaman il merkezidir.

26 Günümüzde Üçgöz olarak bilinen köy Besni ilçesinin 15 km. kadar güneydoğusuna düşer. Köy ve çevresinde eskiden Kül Şehri adında bir şehir olduğu ve Besni'nin bu şehre bağlı olduğu belirtilmektedir. Eski yapı olarak Hasan Paşa Camii, Mustafa Paşa Camii ve Öksüz Minare burada bulunmaktadır (Kenger 2006: 21).

27 Evkaf defterinde görevliler hakkında ayrıntılı olarak bilgi ve-

Zeyrek Ağa Camii Vakfı: Behisni'de bulunan vakfın, Kûri mezrasından elde edilen 601 kuruş, 26 para geliri ile personel ücretleri ödenmiştir (Ev.d, nr:20251:117).

Cami'-i Kebir Vakfı: Behisni'de bulunan bu cami 12. yüzyılda yaptırılmış olmakla birlikte kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. 16. yüzyılda vakfın gelirleri arasında bir değirmen ve bir hamamın gelirleri ile Kütlüce ve Göniderme Köyü gelirleri bulunmaktaydı (Taşdemir 1999:234-239). 1868-69'da Vakfın Venk ve Göniderme köylerinden elde edilen 2833 kuruş geliri ile görevli ücretleri ödenmiştir (Ev.d, nr:20251:118).

Taş Camii Vakfı: Behisni Meydan mahallesinde bulunan bu cami (Arslan 2009:94), 16. yüzyılda mescit konumunda idi. Bu dönemdeki gelirleri Bostancık ve Kütlüce Köyü'nden idi. 1868-69'da vakfın Bostancık Köyü'nden elde edilen 3106 kuruş, 20 para geliri ile personel ücretleri ödenmiştir (Ev.d, nr:20251:119).

Hacı Arslan Camii Vakfı: Behisni merkezde bulunan bu cami Memlûklü dönemi eseridir (Gülsoy, Taşdemir 2007: XLV). 16. yüzyılda vakfın gelir kaynakları arasında Behisni'de onbir adet dükkân, iki dükkân kirası, Koru ve Masara mezarları ile Tetenik Köyü gelirleri bulunurken (Taşdemir 1999:235), 1868-69'da vakfın Kalâ Yeri mezrasından elde edilen 1152 kuruş, 24 para geliri ile personel ücretleri ödenmiştir (Ev.d, nr:20251:120).

Evlîya Mescidi Vakfı: Behisni'de bulunan vakfın 16. yüzyılda üç adet dükkânı ile Erence mezrasından geliri mevcuttu (Gülsoy, Taşdemir 2007: 187). 1868-69'da vakfın Birun Köyü'nden elde edilen 602 kuruş geliri ile personel ücretleri ödenmiştir (Ev.d, nr:20251:104).

Mısrîzâde Mescidi Vakfı: Behisni Orta Oba mahallesinde bulunan vakfın 16. yüzyılda bir adet ayakkabı dükkânı, bir dükkânın üçte bir hissesi ve bir masara²⁸ ile Yırce, Kuyu, Paşedik ve Çerhörük mezarlarından geliri bulunuyordu (Taşdemir 1999:238). 1868-69'da vakfın Berca Kapu ve Paşedik köylerinden elde edilen 9885 kuruş, 20 para geliri ile personel ücretleri ödenmiştir (Ev.d, nr:20251:110).

²⁸ rilmemiş olup sadece mütevellî aracılığıyla bunlara ödeme yapıldığı kayıtlıdır.

²⁹ Üzüm, susam ve zeytin sıkıma yarayan basit düzeneğe ve bulunduğu yere verilen isimdir.

4.2. Zaviye Vakıfları

Şeyh Ansol Zaviyesi Vakfı: Behisni'de bulunan vakfın Göniderme Köyü'nden elde edilen 659 kuruş, 08 para geliri ile mütevellî ve zaviyedârlık maaşları ödenmiştir (Ev.d, nr: 20251:113). 16. yüzyılda bu vakıfla aynı köyden geliri bulunan Şeyh Abdul veya Absul isminde başka bir zaviye bulunmaktaydı. Muhtemelen bu vakfın zamanla isminde değişiklik olmuştur (Gülsoy, Taşdemir 2007: 191).

Ahi Ali Zaviyesi Vakfı: Behisni'ye bağlı Erence Köyü'nde olduğu tahmin edilen zaviyenin 16. yüzyılda Masara mezrasından geliri bulunuyordu (Taşdemir 1999:238). 1868-69'da vakfın Kalâ Yeri mezrasından elde edilen 1152 kuruş, 24 para geliri ile personel ücretleri ödenmiştir (Ev.d, nr: 20251:123).

Nureddin Dede Zaviyesi Vakfı: Behisni'de bulunan zaviyede medfun olan kişinin Ebuzeri Gaffari ile birlikte şehit olduğu kaydedilmiştir. 16. yüzyılda kabrinin bulunduğu köyde geliri mevcuttu (Gülsoy, Taşdemir 2007: 291). 1868-69'da vakfın Kara Höyük Köyü'nden elde edilen 7582 kuruş geliri tevliyet, meşihat, kitâbet, cibâyet ve zaviyedârlık vazifeleri için harcanmıştır (Ev.d, nr: 20251:126). Bu görevlilerinden, zaviyenin 19. yüzyılda faal olduğu anlaşılmaktadır.

Şeyh Adurrahman Erzincani²⁹ Vakfı: Hisn-ı Mansûr merkez kazaya bağlı Zek Köyü'nde bulunan vakfın 16. yüzyılda mescit, zaviye ve mezar vakfı bulunuyordu. Mescit vakfının Otlu Köyü'nden, Zaviye vakfının ise Tut, Havdelü, Boz Yalu, Ak Viran, Zek, Seyfeler, Tağdanlu, Yassı Öyük, Hasan Kendi, Burç Çoğaz ve Kızıl Venk köylerinden geliri bulunuyordu (Gülsoy, Taşdemir 2007: 286, 190, 289). Ayrıca Ulu Viran Köyü'nde oğlu Şeyh Mehmet tarafından mezarı için vakfedilmiştir (Gülsoy, Taşdemir 2007: 277). 1868-69'da Hisn-ı Mansûr'da, Hankendi, Ulutam, Zek, Pürçikan, Kenzi, Devirgör nam-ı diğer Kelisik, Hacı Höyük, Sefili Pirzek ve Sefili Sağır, Doğan, Kızıl Venk, Dağdağanlu, Behisni'de Tut, Havutlu, Buram, Akviran, Teztil, Malatya'da Kamışlı köy ve mezarlarından elde edilen 61506 kuruş, 24

²⁹ Safiyüddin Erdebili'nin müridi ve halifesi olduğu kaynaklarda ifade edilmektedir. Safiyüddin Erdebili, meşhur mutasavvıflardan olup Erdebil'de zaviye-nişin idi. İmam Kazım'ın neslinden olan bu zat 735 H./1335 M. senesinde vefat etmiştir. Şeyh Abdurrahman Erzincani Hazretleri'nin kabri hakkında pekçok rivayet bulunmaktadır. Ancak en sağlam rivayet Şeyh Abdurrahman Erzincani Hazretleri'nin kabrinin Adıyaman, Zek (İndere) Köyü'nde olduğu yönündedir (Gündoğdu 1986: 13-15).

para geliri mütevellî vasıtasıyla evladiyetlere taksim edilmiştir (Ev.d, nr: 20251:125). 19. yüzyılda vakıf, evlatlık olarak hizmet veriyordu.

4.3. Evlatlık Vakıflar

Evkâf defterinde genelde Behisni'ye ait vakıfların kaydı bulunmaktadır. Bu vakıflar ise şunlardır;

Tablo IV. Behisni'de Evlatlık Vakıflar

Defter Sayfa No	Vakfın Adı	Gelir Türleri	Gider Türleri	Gelir/ Gider Miktarı	
				Kuruş	Para
103	Şemseddin Sankuri	Telgazi, Soylı,Kuyucuk, Kalecik, Şehruz ve Yaylacık köylerinin hasılatı	Evliadiyete taksim olunmak üzere mütevellîye verilen	35556	---
106	Hacı Hümamuddin	Tilek, Terbezik ve Gökçe köylerinin hasılatı	Evliadiyete taksim olunmak üzere mütevellîye verilen	11714	20
107	Bekir Bey	Mirhan mezarının hasılatı	Evliadiyete taksim olunmak üzere mütevellîye verilen	1051	---
108	Kays	Camuşçı Köyü hasılatı	Evliadiyete taksim olunmak üzere mütevellîye verilen	587	20
109	Hacı Hüseyin	Arğa Köyü hasılatı	Evliadiyete taksim olunmak üzere mütevellîye verilen	3240	15
111	Dersiâm	Aşkari Köyü hasılatı	Evliadiyete taksim olunmak üzere mütevellîye verilen	379	32
112	İlyas	Akpınar mezarası hasılatı	Evliadiyete taksim olunmak üzere mütevellîye verilen	1836	20
114	Davudhan	Davudhan, Cezhud köylerinin hasılatı	Evliadiyete taksim olunmak üzere mütevellîye verilen	5894	20
121	Çil Melik	Çil Melik mezarının hasılatı	Evliadiyete ve görevlilere taksim olunmak üzere mütevellîye verilen	4707	10
122	Derbent Abdurreşid	Hacı Halil Köyü hasılatı	Mütevellî ve iki müşterekeye verilen		

Hısn-ı Mansûr'a bağlı Behisni'de toplam olarak 10 adet evlatlık vakıf bulunmaktaydı. Bunlardan Davudhan, Çil Melik, Dersiâm dışındaki vakıflar kurucularının isimleri ile anılmışlardır. Bölgedeki diğer vakıflar gibi Behisni'deki evlatlık vakıflarının gelirleri de köy ve mezra hasılatından oluşuyordu. Şemseddin Sankuri vakfı 35556 kuruşla en fazla gelire sahip iken, en az gelire 379 kuruş, 32 para ile Dersiâm vakfı sahipti. Evkâf defterinde evladiyetlerin sayısı belirtilmemiş olup "evladiyete ve görevlilere taksim olunmak üzere mütevelliyeye verilen" şeklinde kaydedilmiştir.

4.4. Medrese Vakfı ve Diğer Vakıflar

Bekir Bey Medresesi Vakfı: Behisni'de bulunan vakfın 16. yüzyılda Bekir Bey hamamı, beş dükkân, bir bağ ile Serik ve Hacı Pınarı mezarları geliri bulunuyordu (Gülsoy, Taşdemir 2007: 189). 1868-69'da Serik, Hacı Pınarı, Seyhan, Bağ Şeker, Kays-ı Kasım mezarları ve Cafer bağında elde edilen 6039 kuruş, 27 para geliri ile mütevellî, müderris, imâm ve müezzin maaşları ödenmiştir (Ev.d, nr: 20251:126).

Evladiyet vakıfları dışında Behisni'de bir *Musluk* vakfı da bulunmaktaydı. Bu vakıf, adından da anlaşıldığı üzere su vakfı idi. Vakfın Dere Köyü'nden elde edilen 1377 kuruşluk geliri abkeş³⁰ ve mütevelliyeye görev ücreti olarak verilmiştir (Ev.d, nr: 20251:105).

Bu defterde kayıtlı olmayıp bölge tarihinde önemli bir yeri olan Ebûzer-i Gaffari Hazretlerine ait vakıf da bulunmaktaydı (Ev.d, nr:11759: 3-a.).

5. Vakıfların Gelir ve Giderleri

Mamuratülaziz eyaletindeki vakıfların menkûl ve gayr-i menkûl olmak üzere çeşitli kalemlerden gelirleri bulunmaktaydı. 16. yüzyılda vakıfların, değirmen, hane, dükkân, boyahane gibi gayr-i menkûl gelirleri toplam gelir içerisinde önemli bir yekûn tutar iken, 19. yüzyılın ikinci yarısında birkaç vakıf hariç, gelirlerinin tamamına yakını köy ve mezra hasılatlarından elde edilmiştir.

16. yüzyıldaki vakıfların gelir kaynağı olan köy ve mezra hasılatı dışındaki bu gayr-i menkûller zaman içinde harap olmuşlardır. Bunlar geçen zaman içerisinde ya satılarak veyahut zeminleri kiraya vermek suretiyle vakıflara gelir sağlanmıştır. Örneğin; 9 Nisan 1867'de Mamuratülaziz'de, Camii Kebir vakfına ait on adet dükkân harap olmasından do-

layı kiraya verilemediğinden, dükkânların zemini tanesi 80 kuruştan, toplam 800 kuruşa el-Hac Ali Ağâ'ya kiraya verilmiştir (Halaçoğlu 1986:112-113). Yine 21-31 Ekim 1692'de Harput'ta Gökçeli vakfı ile Sara Hatun Camii vakıflarına ait dükkânlar yapılan incelemelerden sonra, harap oldukları tes-cillenmiş ve bunların satılmasına karar verilmiştir (Gülcü 1993: 237-238).

Vakıfların giderleri ise görevli ücretleri, vakfın tamiri, temizlik, aydınlatma, yemek ikramları ile farklı vakıflara yapılan yardımlardan oluşmaktaydı. Vakıfların gider kalemi içerisinde en büyük yekûnu personel ücretleri tutmaktaydı.

Bu dönemde vakıflardaki görevler genel olarak hisselendirilerek tevcih edilmişti. Bu hisseli görev tevcihleri, görevlilerin vefatıyla varsa çocuklarına, çocukları yoksa da yeni kişilere tevcih ediliyordu. Örneğin; 29 Mayıs 1867'de Malatya'daki Emir Ömer Camii vakfının nisf hisseli tevliyet görevlisi olan Hüsnü Halife'nin vefatıyla, bu göreve oğulları Eubekir, Mustafa ve İbrahim Halifelere verilmesi talep edilmiştir (Halaçoğlu 1986:187). Yine Arapgir'de Şeyh Hasan Bey Camii'nde 1863-4'de Dersiâm ve cüzhân görevlerinde bulunan Kadızade Mehmed Efendi vefat etmiş, ondan boşalan göreve 20 Aralık 1910 tarihinde oğlu Mehmed Efendi tayin edilmiştir (Şen 1995: 289). Hisseli görevlere görevlinin vefatıyla evlatları talip olmazsa, başka kimselere tevcihler yapılmıyordu. Örneğin; 30 Aralık 1910'da Arabgir'deki Şeyh Hasan Camii vakfında imâmlık vazifesi sülüs hisse ile Mehmed, Lokman ve Mustafa Efendilerde iken bu kişilerin vefatıyla boşalan hissenin talibi çıkmadığı için sadece Mehmed Efendiye tevcih edilmiştir (Şen 1995: 290-291).

Hisseli görevlendirmeler, vakıf sisteminin bozulmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Hisseli görevlendirmelerden dolayı bazı görevliler, görevlerini terk ettikleri halde bu vazifeleri için ücretlerini almaya devam etmişlerdir. Mesela; 30 Nisan 1867'de Çemişkezek Kazası Yelmaniye Camii ve Medresesi vakfında nisf hisseli cibâyet görevlisi olan Mehmed Şerafeddin Efendi'nin 25 seneden beri başka diyarda olduğu belirtilmiş ve diğer nisf hisseli görevlinin de vefat etmesi sebebiyle, bu görev hisseleri birleştirilerek Mehmed Efendiye tevcih edilmiştir (Halaçoğlu 1986:157). Bu örnekten de anlaşılacağı üzere vakıf sistemi suiistimal edilmiş, görevi başında olmayan birisine 25 sene süresince maaş verilmiştir.

30 Su çeken kişi veya görevli.

Vakıf görevlileri, hisseli görevlerini başkasına devredebiliyorlardı. Örneğin; 25 Eylül 1867'de Harput Esediyi Medresesi vakfında müderris olan Saadeddin Halife nisf müderrislik hissesini el-Hac Mehmed Emin Efendiye ferağ etmiştir (Halaçoğlu 1986:274-275).

Vakıf görevlilerine sadece bir görev verildiği gibi bazen iki veya daha fazla görev de verilebiliyordu. Bu görevler genelde imâm ve hatip, imâm ve nazir, imâm ve müezzin, tevliyet ve imâm, müderris ve imâm şeklinde idi. Buna göre de aldıkları ücretler değişmekteydi.

Vakıfların giderleri arasında, evkâf nezareti tarafından tüm vakıflardan, vakıf gelirinin % 10'u kadar maaş-ı muharrer kesintisi yapılmış, yapılan bu kesintinin % 25'i kadar da harc-ı muhasebe alınmıştır. Böylelikle bütün vakıfların % 12,5 oranında geliri evkâf nezaretine verilmiştir. Bu uygulama vakıfların iktisadi olarak sıkıntı çekmelerine vesile olmuştur. İncelediğimiz evkâf defteri kayıtlarına göre Harput'ta Mansûriye Zaviyesi Vakfı, Arabgir'de Şeyh Hasan Bey Camii Vakfı, Behisni'de Babil Camii Vakfı gelirleri fazla vermiş ve bunlar evkâf hazinesine gönderilmiştir. Bunun dışındaki vakıfların ise denk bütçeye sahip oldukları görülmüştür. Tabii bunun tam anlamıyla mümkün olmadığı biliniyorsa da, gelire göre gider hesaplaması yapılmışından böyle bir durum ortaya çıkmıştır.

Osmanlı devletinde 19. yüzyılda vakıfların idaresi konusunda bozulmalar meydana gelmiştir. Mütvelliler vakıf giderlerinden fazla olan artık geliri, vakfın ihtiyaçlarına harcamak üzere ellerinde bulundurmaları gerekirken belirtilen dönemde mütvelliler gelir fazlasını kendi çıkarları için kullanmaya başlamışlardır. Ayrıca idare ettikleri vakıflarda yeniden ihdas ettikleri görevler ile yakınlarının istihdamını sağladıkları gibi, bazı vakıf görevlilerinin ifa ettikleri görevlerini başkalarına satmalarına da göz yummuşlardır (Tızlak 1999: 73).

Sonuç

İncelemiş olduğumuz 1284/1868-69 tarihli Muhasebe-i Evkâf-ı Hümayun Defteri'ne göre Mamuratülaziz Eyaleti'nde, 29 cami, 8 mescit, 14 zaviye, 62 evlatlık, 3 medrese, 3 su ve bir diğer vakıf olmak üzere toplam olarak 120 adet vakıf vardı. Buna göre eyaletteki vakıfların % 51,7'si evlatlık, % 24,2'si cami, % 11,7'si zaviye, % 6,7'si mescit, % 2,5 medrese, % 2,5 su ve 0,83 diğer vakıflardan

oluşmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerindeki vakıf sayıları göz önüne alındığında evlatlık vakıfların sayısında artış yaşanırken, zaviye ve medrese vakıflarının sayısında azalma olduğu tespit edilmiştir. Mescit vakıfları, zaman içerisinde halkın ihtiyaçlarına göre cami vakfı olarak yapılandırılmıştır.

16. yüzyılda zaviye olarak hizmet veren vakıflardan bazıları, 19. yüzyılın ikinci yarısındaki kayıtlara göre evladiyet vakıflara dönüşmüştür. Örneğin; Çemişkezek'te Hüsameddin Bey ve Mamuratülaziz'in Hüseyinik Köyü'nde bulunan Şeyh Kasım vakfı gibi.

Vakıfların gelirleri şehirlerin iktisadi yapısına göre şekillenmiştir. Mamuratülaziz Eyaleti'ndeki vakıfların tamamına yakını köy ve mezralardan elde edilen gelirlerle hizmet verebilmişlerdir. Bu durum bölgede ağırlıklı olarak insanların tarımla geçimlerini sağladıklarını göstermektedir. Yine Çemişkezek'teki vakıf gelirlerinin tamamı bağlardan sağlanan gelirlerden oluşurken, bu çeşitli gelirlerin yanısıra Palu'da boya hammaddesi olan mazıdan dolayı, bazı vakıfların boyahane gelirleri bulunuyordu.

Mamuratülaziz merkez, Malatya, Maden-i Hümayun kazalarındaki vakıflar sahip oldukları köy ve mezra gelirlerini korur iken, Hısn-ı Mansûr'a bağlı Behisni Nahiyesi vakıflarında gelir elde edilen köylerin sayısında zaman içerisinde azalma olmuştur. Mesela; Mustafa Paşa Camii gelir kaynakları iki köyden bir köye inerken, Hasan Bey Camii'nin gelir kaynakları dört köyden bir köye inmiştir.

Vakıfların 16. yüzyılda sahip oldukları hane, dükân, değirmen, fırın gibi gayr-ı menkûl akarları, 19. yüzyılın ikinci yarısındaki kayıtlarda yer almadığı görülmektedir. Muhtemelen bunlar zamanla çeşitli sebeplerden (deprem, yangın, sel, zaman vd.) dolayı ortadan kalkmıştır. Fakat vakıfların tamamına yakını sahip oldukları arsa ve köy hasılatlarını geçen üç-üç buçuk asır boyunca koruyabilmişlerdir. Bu açıdan arsa ve köy hasılatları, vakıflar için daha uzun ömürlü gelir kaynakları olmuşlardır.

Zamana bağlı olarak şehirlerin taşınmasıyla vakıflar da bu değişiklikten etkilenmişlerdir. Günümüzde Eski Malatya olarak bilinen Battalgazi'den bugünkü Malatya'ya ve Harput'tan bugünkü Elazığ'a şehirlerin taşınmasıyla vakıflar da bu sürece uygun hareket etmişlerdir. Bu süreçte vakıfların gelirleri yeni yerlerde kurulan yapılar ve buradaki hizmet-

lere aktarılmıştır. Örneğin; Harput Esediyeye Camii vakfı gelirinin büyük bir kısmı Mamuratülaziz'in Yukarı mahallesindeki Perçenç Camiine aktarılmış, imâm, müezzin, dersiâm gibi görevlilerin maaşları buradan karşılanmıştır.

Tüm kazalarda en az birer adet çeşme, pınar ve musluk isimleri altında su vakfı bulunduğu tespit edilmiştir. Bunlar şehirlerin temel ihtiyacı olan suyun tedariki, su yollarının tamiri, dağıtım işlerini

sağlamaktaydılar. Mamuratülaziz Eyaleti dahilinde en fazla gelire sahip olan su vakfı, Mamuratülaziz'in Ağavat Mezrası'nda 13 adet çeşmeye sahip olan Rüstem Paşa Çeşmeleri vakfı idi.

Genel olarak, Osmanlı Devleti'nin bölgede hâkimiyet sağladığı 16. yüzyılın başlarından 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar vakıflar varlıklarını korumuş ve gelir kaynaklarını önemli ölçüde muhafaza etmişlerdir.

Kaynaklar

I. Arşiv Kaynakları

387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937-1530), Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 36, Ankara 1997.

998 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Diyâr-i Bekr ve 'Arab ve Zü'l-Kâdiriyye Defteri (937/1530), Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 39, Ankara 1998.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ev.d, nr: 20251.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ev.d, nr:11759.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ev.d, nr:17450.

Gülcü, Erdinç (1993). 1691-1720 M. (1103-1133 H.) Tarih ve 391 Numaralı Harput Şer'iyye Sicili, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

Halaçoğlu, Yusuf (1986). 381 Numaralı Harput "Ma'muratü'l-aziz Şer'iyye Sicili H.1283-1284 (M. 1866-1868), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Kenger, Selahattin (2006). 190 Numaralı Besni (Behisni) Kazası Osmanlı Şer'iyye Mahkemesi Kayıtlarının 118-236 Sahifelerinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (Hicri 1313-1315/ Miladi: 1896-1897), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.

Şen, Hasan (1995). 164 Numaralı (H. 1325-1329) Şer'iyye Siciline Göre Arabgir, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya.

Yılmazçelik, İbrahim (1987). 392 Numaralı Harput Şer'iyye Sicili H.1260-1264 (M. 1844-1848), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

II. Salnameler

Salnâme-i Devlet-i Âliye 1284 H. (1867-68 M.).

Salnâme-i Devlet-i Âliye 1285 H. (1868-69 M.).

Salnâme-i Vilayet-i Mamuratül'aziz 1301 H. (1883-84 M.).

Salnâme-i Vilayet-i Mamuratül'aziz 1302 H. (1884-85 M.).

Salnâme-i Vilayet-i Mamuratül'aziz 1308 H. (1890-91 M.).

III. Tetkik Eserler

Akgündüz, Ahmet (1996). İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi, İstanbul:OSAV Yay.

Aksın, Ahmet (1999). 19. Yüzyılda Harput, Elazığ: Ceren Ofset.

Ardıçoğu, Nurettin (1939). Harput Artuklularına Ait Kitabeler, Türkiyat Mecmuası,1939/VI, 40-49.

Arık, M. Oluş (1964). Malatya Ulu Caminin Aslı Planı ve Tarihi Hakkında, Vakıflar Dergisi 1964/VII, 141-148.

Arslan, Ramazan (2009). XIX. Yüzyılda Hısnımansûr, Behisni, Gerger ve Kâhta'nın Sosyal ve İktisadî Durumu, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sivas.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 42, İstanbul, 2000.

Bizbirlik, Alpay (2002). 16. Yüzyıl Ortalarında Diyarbakır Beylerbeyliği'nde Vakıflar, Ankara: TTK Yay.

- Demir, Mehmet Latif (2007). *Ortaçağ'dan Günümüze Eğil ve Hani'deki Mimari Eserler*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van.
- Devellioğlu, Ferit (1998). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Ak Yay.
- Göğebakan, Gökür (2002). *XVI. Yüzyılda Malatya Kazası*, Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yay.
- Göğebakan, Gökür (1999). *XVI. Yüzyılda Malatya Kazası'nda Vakıflar ve Vakıf Görevlileri*, OTAM, 1999/10, 59-86.
- Gülsoy, Ersin ve Mehmet Taşdemir M.(2007). *Vakıf ve Mülk Defteri (1530 Tarihli Malatya, Behisni, Gerger, Kahta, Hısn-ı Mansûr, Divriği ve Darende Kazâları)*, Ankara: TTK Yay.
- Gündoğdu, Hamza (1986). *Dulkadiroğlu Beyliği Mimarisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Güner, Bülent ve M. Dursun Çitçi (2003). Çemişgezek Kasabasının Kuruluşu, Gelişmesi ve Fonksiyonları, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2003/13-1, 21-48.
- Kılıç, Orhan (1999). *Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklar Üzerine Bazı Tespitler*, OTAM 1999/10, 119-137.
- Kılıç, Orhan (2001). *Ocaklık Sancakların Osmanlı Hukukunda ve İdarî Tatbikattaki Yeri* Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2001/11-1, 257-274.
- Öz, Mehmet (1991). "Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler" Vakıflar Dergisi 1991/XXII, 429-440.
- Oymak, İskender (2009). *Elazığ Merkez ve Çevresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar*, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2009/14-2, 29-61.
- Öztürk, Mustafa (1987), *Harput ve Yöresi Vakfiyeleri*, Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu Elazığ 5-6 Mayıs 1986, Elazığ-1987, s.237-243.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, İstanbul, MEB Yay.
- Sözen, Metin (1971). Çemişgezek'te Türk Eserleri ve Yelmaniye Camisi, Sanat Tarihi Yıllığı,1971/ 4, 29-47.
- Sözen, Metin (1976). *Elazığ'ın Mollakendi Bucağında Şeyh Ahmed Peykereci Külliyesi*, İ. Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan, Ankara, 421-435.
- Sunguroğlu, İshak (1958). *Harput Yollarında I*, İstanbul, Elazığ Kültür ve Tanıtma Yay.
- Taşdemir, Mehmet (1999). *XVI. Yüzyılda Adıyaman (Besni , Hısn-ı Mansûr, Gerger, Kahta) Sosyal ve İktisadi Tarihi*, Ankara: TTK Yay.
- Tızlak, Fahrettin (1991). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Harput Vakıfları*, Vakıflar Dergisi, 1991/XXII, 69-75.
- Ünal, Mehmet Ali (1985). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Vakıf ve XVI. Yüzyılda Harput'taki Vakıflar*, 2. Vakıf Haftası, 3-9 Aralık 1984, 182-186.
- Ünal, Mehmet Ali (1986) *Molla Ahmet Peykereci ve Külliyesi Vakıfları*, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 1986/43, 145-157.
- Ünal, Mehmet Ali (1989). *16. Yüzyılda Harput Sancağı*, Ankara, TTK Yay.
- Ünal, Mehmet Ali (1994). *XVI. Yüzyılda Palu Hükümeti*, XI. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 5-9 Eylül 1990, C. III, 1994, s.1071-1096.
- Ünal, Mehmet Ali (1999). *16. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*, Ankara: TTK Yay.
- Yılmazçelik, İbrahim (1995). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*, Ankara: TTK Yay.

